

LUNDS
UNIVERSITET

Rättsväsendet och synen på kön & sexualitet: En genusteoretisk diskursanalys av våldtäktsmål i vår samtid.

Camilla Wedenstam

Avdelningen för mänskliga rättigheter

Historiska institutionen

Kurskod: MRSG20

Termin: HT terminen 2013

Handledare: Lina Sturfelt

Omfång: Antal ord (10000-15000)

Abstract

In May 2013 one specific rape case was highlighted by the media for its remarkable legal arguments made by the district court. Based on the fact that this case is not an isolated occurrence, this essay will examine how the notions of gender and sexuality influences the adjudication process in a rape case and what the consequences are.

By using the method of discourse analysis and Judith Butler's theory of gender, this essay intend to examine how the notions of gender and sexuality are being (re)produced within the legal discourse produced by the court's individual assessments of this specific case.

By examining the legal discourses that are being created by the courts, one can also possibly find a way to undermine the notions that create the discourse itself and thereby also find a way of strengthening the bodily integrity of the subject of criminal protection.

This essay conclude that by focusing on the victim's expression of will, the district court reproduce the idea of an accessible body and a passive sexuality established by the heteronormative notion of female sexuality. In conclusion, this weakens the protection and integrity of the victim.

The court of appeal, unlike the district court, focused on the behaviour of the defendant in relation to the expressed will of the victim. This produced, within the legal discourse, a delimited body with an active sexuality established by and associated with the heteronormative notion of a male sexuality. In conclusion, this strengthened the protection and integrity of the victim and the defendant was convicted of rape.

Nyckelord : Våldtäkt, kön, genus, sexualitet, tingsrätt, hovrätt, diskursanalys, Butler, Foucault

Key words: Rape, sex, gender, sexuality, District Court, Court of Appeal, discourse analysis, Butler, Foucault.

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Problemformulering, syfte och frågeställning.....	2
1.2	Material och avgränsningar	3
1.2.1	Primär- och sekundärmaterial	4
1.2.2	Källkritik	5
1.3	Forskningsetiska bedömningar.....	5
1.3.1	Terminologi.....	5
1.3.2	Val av våldtäktsmål.....	5
2	Teori och metod	7
2.1	Foucault och Butler om den juridiska strukturen	7
2.2	Teori	7
2.2.1	Definition av kön utifrån Butler	8
2.2.2	Definition av sexualitet utifrån Butler och Foucault	9
2.2.3	Kritik mot Butlers könsteori.....	10
2.2.4	Min tolkning av Butler	10
2.2.5	Foucaults makt-och diskursteori	11
2.3	Metod	12
2.3.1	Diskursanalys utifrån Foucault och Fairclough.....	12
2.3.2	Kritik till diskursanalysen	13
3	Litteraturoversikt och tidigare forskning.....	15
3.1	Rättsväsendet och samhället.....	15
3.2	Introduktion till forskningsfältet	15
3.2.1	Pohjonen: 13 kvinnoperspektiv på rätten	16
3.2.2	Svensson: Genus och rätt	17
3.2.3	Andersson: Hans(ord) eller hennes	19

3.2.4	Kerstin Berglund och kritik mot Anderssons avhandling	21
4	Undersökningen	23
4.1	Introduktion till undersökningen	23
4.1.1	Undersökningens uppläggning	24
4.1.2	Den diskursiva sexualiteten.....	24
4.1.3	Det diskursiva könet.....	25
5	Analys.....	27
5.1	Introduktion till fallet	27
5.2	Tingsrättens bedömning	28
5.3	Hovrättens bedömning	32
6	Sammanfattande diskussion	35
	Referenser.....	39

1 Inledning

Våldtäkt och andra sexuella övergrepp kan ses som en del av det övergripande problemet mäns våld mot kvinnor.[...]Våldtäkt kan förstås som ett allvarligt problem både ur ett individ-och samhällsperspektiv. På en grundläggande nivå är en våldtäkt en svår kränkning av en enskild människas integritet. Den kan uttryckas som att våldtäkten är en gränslös gärning, en invasion av en människas vilja och kropp.¹

Ovanstående citat belyser att våldtäkt som samhällsfenomen är en fråga om demokrati och mänskliga rättigheter. När den kroppsliga integriteten hos en individ äventyras begränsar det följaktligen individens livsutrymme. Sexuella övergrepp ses övergripande som ett tydligt uttryck för kvinnoförtryck då en klart övervägande majoritet offer är kvinnor. Rädslan för det manliga förtrycket och våldet mot kvinnan menar många följaktligen genererar i ett upprätthållande av en manlig könsmaktsordning och det strider således med demokratiska ideal om ett jämlikt deltagande och allas lika värde.²

Det är också viktigt att poängtera att det även förekommer våldtäkter som begås av kvinnor mot män och att våldtäktsbrottet förkommer mellan samkönade. Oavsett könstillhörighet handlar sexuella övergrepp övergripande om maktutövning. Således kan en också konstatera den komplexitet som finns i maktrelationer/maktkonstellationer. Men eftersom att majoriteten våldtäktsbrott begås av män mot kvinnor kommer jag att belysa ett sådant våldtäktsfall och analysera domstolens bedömning och hantering av det. För att kunna förändra de samhälleliga förställningarna om kön och sexualitet måste vi belysa de maktdimensioner som skapar dem och jag vill göra detta i en rättskontext genom att analysera domstolars hantering av våldtäktsbrott.³

¹ Wendt, Maria, "Våldtäkt som demokratiproblem: Förändring och stabilitet i politik och debatt", i *Antologi: sju perspektiv på våldtäkt*, 1. uppl., Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2010, s.134.

² Ibid., s. 134-138.

³ Ibid., s.135-138.

Sverige har genom ratifikationer av internationella konventioner förpliktat sig till att arbeta för ett jämställt och jämlikt samhälle, ett arbete som ska genomsyra alla samhällsnivåer. Således gäller detta även inom den institutionella domstolskontexten där våldtäktsbrotten hanteras. Följaktligen fungerar domstolarna både som en maktinstitution som skapar maktrelationer och som en institution som ska arbeta med att uppfylla de internationella och nationella förpliktelser som rör ett jämlikt och jämställt samhällsdeltagande.⁴

1.1 Problemformulering, syfte och frågeställning

Problemformulering

Föreställningen om rättsvetenskapen som neutral och objektiv har länge diskuterats och problematiserats i genusrättsvetenskapen. Bland annat så framförde Tove Stang Dahl 1985 kritik mot rättsdogmatiken som neutral då den är skapad i en manlig kultur och således resulterar i att de manliga erfarenheterna av konkreta förhållanden ses som universella och neutrala. Således blir rätten inte neutral och objektiv och inte heller då rationell i grunden.⁵

Inom det forskningsfält som genusrättsvetenskap nu utgör har det länge undersökts och fastslagits att kön har betydelse för rätten med skillnader i teoretiska och metodologiska angreppssätt och skilda forskningstraditioner där en generellt pratar om tre riktningar. Dessa inriktningar en benämner är: kvinnorrätt, feministiska perspektiv på rätten samt genus och rätt. De sistnämnda riktningarna problematiserar och spänner åt tidigare forskning då behandlingen av kön som en given social kategori inte belyser kön som en föränderlig konstruktion.⁶ Den tredje riktningen är den jag kommer att fokusera på, det vill säga hur den sociala föreställningen om kön och sexualitet konstrueras och reproduceras i svenska domstolar i ett våldtäktsmål.

⁴ Ibid., s.135-138.

⁵ Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria, *Genusrättsvetenskap*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009, s.191.

⁶ Ibid., s.20-30.

Syfte och frågeställning

Mitt syfte är, i närmare detalj, att undersöka hur kön och sexualitet konstrueras och (re)produceras i tingsrätten och hovrätten i ett specifikt våldtäktsmål och vad det får för konsekvenser i form av en fällande eller friande dom. Detta kommer jag att göra utifrån en könsteoretisk ansats och genom att genomföra en diskursanalys av de skriftliga domarna från tingsrätten och hovrätten. Syftet med min uppsats är inte att arbeta fram förslag hur vi kan (de)konstruera straffrätten, utan att helt enkelt undersöka hur kön och sexualitet konstrueras och reproduceras i vår samtida rättstillämpning av våldtäktsbrott. Följaktligen kan vi genom att belysa en företeelse och maktordning också underminera den och således skapa förändringspotential i domstolens hantering av sexualbrott. Min frågeställning är således:

- **Hur framställs och (re)produceras kön och sexualitet i våldtäktsmål och hur påverkar det utfallet av domarna?**

1.2 Material och avgränsningar

Mitt primärmaterial kommer att bestå av två skriftliga domar från ett våldtäktsfall som har genomgått två instanser: tingsrätten och hovrätten. En skriftlig dom författas av domarna som har dömt i målet⁷ och således ger den mig möjlighet att studera hur domarna konstruerar kön och sexualitet och hur det påverkar utfallet i våldtäktsmålet. De skriftliga domarna är dessutom inte tolkade sedan innan och är således en neutral yta att studera domarnas yttringar och argument ifrån.

Det våldtäktsmålet som jag har valt att studera har fått mycket medial uppmärksamhet och kom att benämnas som ”flaskvåldtäkten i Umeå”. Det som för mig föreföll intressant med detta mål var att tingsrätten hade anmärkningsvärda argument i sin dom, att tingsrätten och hovrätten gjorde olika bedömningar av fallet och av den anledningen att domarnas verklighetsförankring och attityder otaliga gånger kritiserats i

⁷ Brottsövermyndigheten, ”Rättegången-hur blir den?”, s.24, <http://www.brottsövermyndigheten.se> (senast besökt 140107).

den mediala och publika sfären, liksom inom rättsväsendet.⁸ Jag valde också det specifika våldtäktsmålet av den anledningen att det är ett nytt mål från 2013.

Jag kommer att tolka dessa skriftliga domar utifrån en könsteoretisk ansats och med en diskursanalytisk metod för att analysera hur kön och sexualitet konstrueras i rättsdiskursen. Jag kommer därefter att göra en jämförelse av den friande och dömande domen och undersöka om en kan se skillnader i diskursen.

Jag kommer också att placera mig i ett forskningsläge som är intressant utifrån ett jämförande perspektiv. Den tidigare forskningen som kommer att placera min uppsats i ett attraktivt forskningsläge består i stort av tidigare akademiska avhandlingar. Jag kommer huvudsakligen utgå från och jämföra med Andersson avhandling från 2004 som jag mer ingående kommer att beskriva under kapitlet *litteraturöversikt och tidigare forskning*. Den tidigare forskningen blir således mitt sekundärmaterial.

Jag har valt att begränsa mig till endast *ett* våldtäktsmål som genomgått två instanser då jag vill göra en sådan fokuserad analys som möjligt och tillföra en ordentlig undersökning till forskningsfältet. Detta hade inte varit möjligt med fler våldtäktsmål sett till den omfattning som en b-uppsats tillgodoser mig med.

1.2.1 Primär- och sekundärmaterial

Mitt primärmaterial är den skriftliga domen från tingsrätten i mål nummer B 516-13 från Umeå tingsrätt och den skriftliga domen från hovrätten i mål nummer B 485-13 från hovrätten för Övre Norrland. De skriftliga domarna är respektive domstols tolkning av våldtäktsfallet och dessa tolkningar blir således grunden för min analys av hur rättsdiskursen konstruerar kön och sexualitet och vad det får för konsekvenser.

Tidigare forskning i genusrättsvetenskap blir mitt sekundärmaterial. Jag har valt att använda mig av akademiska sekundärmaterial då jag vill bygga min uppsats på material som genomgått kritisk akademisk granskning och således utgör pålitliga källor och följaktligen ger min uppsats en mer akademisk prägel.

⁸ Angående debatten, se t ex kampanjen Fatta, "Om fatta", <http://fatta.nu> (senast besökt 140107) samt Stenlund, Krister, "Beklagat dom i våldtäktsmål", Folkbladet 130517, <http://www.folkbladet.nu> (senast besökt 140107).

1.2.2 Källkritik

Det mest önskvärda vore givetvis om jag kunde analysera mer våldtäktsfall för att kartlägga om diskursen som jag undersöker är dominerande inom rättsväsendet 2013. Men på grund av uppsatsens begränsade omfång har jag i stället valt att göra en fokuserad analys av den friande domen från tingsrätten och den dömande domen från hovrätten för att undersöka om det finns någon skillnad hur man konstruerar kön och sexualitet i rättstillämpningsdiskursen mellan de två instanserna. Samtidigt som jag också har i åtanke den tidigare forskningen inom ämnet som också kan tillföra ett intressant jämförande perspektiv. Det hade också varit intressant att analysera hur lagstiftningen konstruerar kön och sexualitet, men återigen, så har jag valt att begränsa min uppsats på det vis jag gör för att således få en mer fokuserad och genomarbetad analys av de två skriftliga domarna.

1.3 Forskningsetiska bedömningar

1.3.1 Terminologi

Jag kommer att använda mig av ”de tilltalade”, ”den tilltalade” och ”målsägande” för att anonymisera de berörda. Jag kommer också medvetet att undvika begreppet ”gärningsmän” för att inte befästa normaliseringen av mannen som den tilltalade. En normalisering som i sin tur också innebär en normaliseringsprocess där kvinnan inte kan associeras som förövare. Jag har valt att använda dessa termer trots att det framkommer i uppsatsen att de tilltalade i detta fall är män, detta då jag som sagt är intresserad av att analysera våldtäktsfall mot kvinnor av män.

1.3.2 Val av våldtäktsmål

Jag vill också medvetengöra läsaren om den kritik som riktas mot att analysera mäns sexualiserade våld mot kvinnor som kommer från Butler, där hon framför kritik till bland annat MacKinnon och hennes antagande om en universell ordning där

sexualiserat våld överordnar män och underordnar kvinnor som grupper. Hon ser ”sådana feministiska grundsanning som problematiska eftersom de reducerar sexualitet till *enbart* kön och kön till *enbart* heterosexualitet”⁹

Jag har valt i min uppsats, med medvetenhet om ovanstående problematik, att analysera våldtäktsfenomenet utifrån mäns våld mot kvinnor utan att se det som en universell ordning som utesluter andra former av sexualiserat våld. Min mening är inte heller att reproducera den diskursivt skapade könsdikotomin man/kvinna, utan med syfte att kanske också bryta ner den i rättsdiskursen av våldtäktsbrottet till fragment av *föreställningen* av kön och sexualitet. Jag avser att fokusera på kön och sexualitet i min uppsats och inte etnicitet, funktionsduglighet, klass och så vidare med medvetenhet om att dessa faktorer också kan analyseras. Detta gör jag inte av den anledning att jag inte anser det vara av relevans, utan för att begränsa mig i det utrymme som en uppsats tillgodoser mig med och således erbjuda en mer fokuserad analys som jag tidigare nämnt.

⁹ Tollin, Katharina & Törnqvist, Maria, *Feministisk teori i rörliga bilder*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2005, s.116.

2 Teori och metod

2.1 Foucault och Butler om den juridiska strukturen

Två eminenta teoretiker som kan kopplas till det socialkonstruktivistiska är Foucault och Butler. De är även passade i en juridisk diskursanalys då de båda problematiserar lagen. Foucault framhäver bland annat att den juridiska makten och dess system skapar subjekten som, eftersom de är underkastade den juridiska strukturen, således regleras, definieras och reproduceras i enlighet med de krav som strukturerna ställer. Butler menar vidare att subjekten som skapas genom exkluderande praktiker osynliggörs när dessa politiska och juridiska strukturer väl har byggts upp.¹⁰ Butler och Foucault är således teoretiker jag ämnar använda mig av i min teoretiska ansats och som metodologiskt verktyg då de båda erbjuder kritiska förhållningssätt till den juridiska strukturen.

2.2 Teori

Eftersom att jag i min frågeställning vill ta reda på hur kön och sexualitet framställs och (re)produceras i ett våldtäktsmål är det således av all relevans att teorin jag använder mig av kan hjälpa mig att besvara denna fråga på bästa tänkbara sätt. Den feministiska teorin utgör ett fält varav en diskuterar, problematiserar och utmanar föreställningar om bland annat kön och sexualitet.¹¹ Men det feministiska teoretiska fältet är omfattande och utgör ett flertal olika förhållandesätt och förståelser av kön och sexualitet. Judith Butlers teori är präglad av den poststrukturalistiska feministiska teorin och diskuterar

¹⁰ Butler, Judith, *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*, Daidalos, Göteborg, 2007, s.50-51.

¹¹ Peltonen, Salla, *Debatter om betydelser: kön och språk i feministisk teori*, Åbo Akademi, [Åbo], 2009, s.54.

förhållandet mellan kön och sexualitet som en diskursiv praktik, det vill säga att kön och sexualitet är någonting som ”görs” eller ”skapas inom en viss diskurs, det Butler kallar performativt kön. Således är Butlers teori av största relevans för mig då jag just vill undersöka hur kön och sexualitet *skapas*.¹²

Butler framför kritik mot feministisk teori som helhet då även den (re)producerar en kvinnoidentitet och Butler framhäver således vikten av dekonstruktion och destabilisering. Hon menar att den könsordning som traditionellt benämns inom feminism är situerad i en heteronorm. Den identitetspolitiken innebär i sin tur att det finns ett stabilt kön bortom social konstruktion vilket också innebär ett antagande att det finns en kategori kvinnor som således exkluderar skillnaden *mellan* kvinnor. Den identitetspolitik menar Butler således också förstärker den maktordning som feminismen önskar frigöra sig från.¹³

2.2.1 Definition av kön utifrån Butler

I traditionell feministisk teori finns en distinktion av kön/genus, denna kritiserar Butler som menar att könet i sig är en konstruktion präglad av politiska och kulturella premisser. Butler argumenterar vidare hur könet är en politiskt och kulturellt konstruktion som tjäna det heteronormativa systemet, det Butler vidare betonar som en utgångspunkt i den heterosexuella matrisen. Den heterosexuella matrisen konstruerar och neutraliserar olikheten mellan könen man och kvinna som enhetliga och kontinuerliga könsidentiteter. Genom att betona ett bestämt kön kan vi då frambringa den förväntade företeelsen som återskapas i det vi traditionellt betecknar som genus, menar Butler.

Den som vidare ifrågasätter detta heteronormativa system kan således förlora känslan av att vara förankrad i ett kön, något som samhället förutsätter. Genus kan på så vis befästa heterosexualitet genom att inte erkänna könet som socialt skapat och därmed utesluter vissa könsidentiteter. Genom Butlers teori om kön vill hon således synliggöra hur förtryckande och djupt rotade premisser begränsar könsidentiteten.¹⁴

¹² Peltonen, 2009, s.28. Se även Butler, 2007, s. s.214-221.

¹³ Tollin, 2005, s.113-114.

¹⁴ Butler, 2007, s.24-28.

Men genom att uppfatta könsidentiteten som en effekt, som framkallad och skapad genom handlingar, öppnar det i sin tur upp för nya möjligheter till ”handlande” som indirekt uteslutits av synen på identitetskategorierna som fastställda och grundläggande.¹⁵

Sammanfattningsvis kan en säga att Butler således argumenterar att könsidentitet inte leder till handlingar utan att handlingar konstituerar könsidentitet som bestäms av den heterosexuella matrisen.¹⁶ Genus och kön används följaktligen som synonymer i uppsatsen.

2.2.2 Definition av sexualitet utifrån Butler och Foucault

Butler, som är framstående inom queerteorin definierar och studerar sexualitet som en social och historiskt konstruktion, alltså som skapande.¹⁷ Men som betonat ovan menar Butler också att heterosexualitet är den naturliggjorda sexualiteten som i sin tur skapar kön, där den skapade könsdikotomin mellan man och kvinna i sin tur (re)producerar heteronormen. Heterosexualitet förstås med andra ord som en ”kulturell matris” som gör kön och sexuellt begär begripligt.¹⁸

Foucault hävdar att sexualitet är en historiskt präglad organisering av makt, tal, kroppar och känslor. Han argumenterar för att sexualiteten skapar könet som ett tillgjort begrepp vilket följaktligen döljer och bevarar de maktrelationer som ansvarar för uppkomsten av sexualiteten. Han påminner således om Butler men tillför alltså en extra dimension till kön och sexualitet genom att betona att de också är genomsyrade av maktrelationer.¹⁹

Sammanfattningsvis kan en säga att Butlers teori betonar att kön och sexualitet inte kan analyseras åtskilt utan att det skapas med varandra inom ramverket av den

¹⁵ Butler, 2007, s.229.

¹⁶ Jeffner, Stina, *Liksom våldtäkt, typ-: om ungdomars förståelse av våldtäkt*, [Ny utg.], Brevskolan, Stockholm, 1998, s.34.

¹⁷ Tollin, 2005, s.116.

¹⁸ Jeffner, 1998, s.33.

¹⁹ Butler, 2007, s.160-164.

heteronormativa diskursen som Butler kallar den heterosexuella matrisen. Matrisen neutraliserar i sin tur en heterosexuell tvåkönad modell.²⁰

2.2.3 Kritik mot Butlers könsteori

Problemet med en alltför strikt form av postmodernism, då sanningen definieras av kontexten, är att det följaktligen inte finns någonting i slutändan som kan säga oss vad som är rätt och fel. Men genom att definiera verkligheten kan forskaren också bidra med att skapa den.²¹

Butlers könsteori har fått kritik för dess extrema form av konstruktivism, där man menar att det finns en risk för att man fråntar kön en verklighetsförankring. Men Moi menar att Butler inte behöver tolkas som att det är diskurserna som producerar den materiella verkligheten, utan att diskursen enbart organiserar den materiella verkligheten åt oss.²²

2.2.4 Min tolkning av Butler

Genom att argumentera och synliggöra den konstruerade maktordningen mellan män och kvinnor finns det alltså en risk att osynliggöra det sexualiserade våldet som kan förekomma utanför den heterosexuellt förankrade könsdikotomin, men jag anser fortfarande att det är av vikt att studera hur det heteronormativa skapar en förståelse av kön och sexualitet som också kan förtrycka kvinnor som en kollektiv identitet (och även män) eftersom heteronormen i sin tur skapar en accepterad sexualitet och en föreställning om manligt och kvinnligt. Detta måste som sagt analyseras utan att förglömma att sexualiserat våld också förekommer inom homosexuella förhållande, etc. Men teorin kan fortfarande ge ett intressant perspektiv hur heteronormen skapar och ordnar samhället och således verkar inom en rättskontext.

²⁰ Lykke, Nina, *Genusforskning: en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2009, s.227.

²¹ Berglund, Kerstin, *Straffrätt och kön*, Iustus, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2007,Uppsala, 2007, s.124-126.

²² Berglund, 2007, s. 201-202.

Jag tolkar Butler som att det finns ett subjekt, men att verklighetsförankringen sitter i betraktarens ögon då vi skapas i diskursen. En diskurs som präglas av en heteronorm i det sammanhang som rör uppsatsen. Men detta betyder i sin tur inte att personen inte är förankrad i en verklighet, bara att verkligheten skapas och organiseras utifrån en diskurs. Därav kan vi också förändras och ibland (re)produceras. Dessutom kan vi, genom att belysa maktstrukturer, således också försvara den kroppsliga integriteten som mänskliga rättigheter värnar om så att alla individer kan få möjlighet att delta på jämlika villkor i ett demokratiskt samhälle.

Som Andersson också argumenterar i sin avhandling, vilket berörs under *litteraturöversikt och tidigare forskning*, så hör den kroppsliga integriteten inom en rättskontext ihop med kön och sexualitet och således är Butlers teori förenligt med ett rättighetsperspektiv på kön och sexualitet.

2.2.5 Foucaults makt-och diskursteori

En teoretiker som har haft ett stort inflytande för den feministiska teorin och poststrukturalistiskt tänkande och som också kommer att grunda min övergång mellan mitt teoretiska perspektiv och mitt metodologiska verktyg är Michael Foucault. Han diskuterar och problematiserar språkbruket i talet om kön och hur en kan komma till underfund med föreställningar om sexualitet genom att analysera talet.²³

Foucault ser på kunskap, inte bara som en återspeglning av verkligheten, utan att sanningen är en konstruktion genom diskursen. Denna diskurs begränsas också av de historiska reglerna för vad som kan betraktas som sanning och vad som överhuvudtaget kan sägas och inte. Detta innebär vidare att diskurser bör ses som historiskt förankrade och således också föränderliga. I Foucault teori om kunskap framkommer också makten som central, som en produktiv faktor som skapar och genomsyrar hela samhällskroppen(maktteorin). Eftersom makten är produktiv, verkar den också som begränsande. I mitt forskningsområde kan således den producerande makten appliceras på rättstillämparen/domarna som jag avser att analysera. Den straffrättsliga diskursen är med andra ord en produktiv maktutövning som således (re)producerar föreställningar

²³ Peltonen, 2009, s.49-50.

om kön och sexualitet utifrån de rättsliga resonemangen som förs²⁴ (Läs mer under *Foucault och Butler om den juridiska strukturen*).

2.3 Metod

2.3.1 Diskursanalys utifrån Foucault och Fairclough

Diskursanalyser grundar sig på den socialkonstruktivistiska kunskapssynen som innebär att verklighetens sociala betydelse konstrueras av språket, att en tolkar och konstruerar händelser genom språket. Diskursanalyser används inom genusrättsvetenskapen för att förstå rätten som en social konstruktion och således är en diskursanalys ett ytterst relevant metodologiskt verktyg för att uppnå mitt syfte med uppsatsen.²⁵

Foucault är den person som är starkast förknippad med diskursanalysen. Han utgör en bra teoretisk brygga mellan Butlers teori och hans egen konstruktivistiska teoriansats som övergår och samspelar med den diskursanalytiska metoden genom att betona subjektets skapelse i diskursen och den maktteoretiska faktorn inom juridiken. Jag kommer vidare att använda mig av Faircloughs kritisk diskursanalys i den mer praktiska och konkreta tillämpningen av det diskursanalytiska verktyget.²⁶

Faircloughs kritiska diskursanalys innebär ett kritiskt förhållningssätt till diskursen för att belysa ett eventuellt upprätthållande av ojämlika maktförhållande. I mitt fall kan den också hjälpa mig att belysa hur det heteronormativa ramverket är förankrat i rättsdiskursen. Fairclough presenterar också en textanalys av tvärvetenskaplig karaktär som kombinerar textanalys med social analys, vilket innebär att diskursen både är konstituerande och konstituerad vilket också understryker den samverkan mellan de samhällseliga normerna och de rättsliga normerna som jag kommer att presentera under *litteraturöversikt och tidigare forskning*.²⁷

²⁴ Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000, s.19-20. Se även Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes?: en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, 1. uppl., Bokbox, Diss. Lund : Univ., 2004, Lund, 2004, s.36-37.

²⁵ Gunnarsson & Svensson, 2009, s.173-175.

²⁶ Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s 19-22.

²⁷ *Ibid.*, s.70-78.

Jag kommer enligt Faircloughs diskursanalys analysera den kommunikativa händelsen som i mitt fall är de skriftliga domarna från tingsrätten och hovrätten. Jag kommer att utgå från Fairclough tredimensionella modell som ser ut som följer:²⁸

- Text (1)
- Diskursiv praktik (2)
- Social praktik (3)

Jag applicerar Faircloughs diskursanalys på min analys på följande sätt:

Genom att jag har definierat kön och sexualitet utifrån Butler och Foucault som en historisk och maktförankrad diskursiv produkt, ämnar jag vidare att i den kommunikativa *texten*(1), det vill säga de skriftliga domarna, analysera hur kön och sexualitet kommer till uttryck. Således kan jag belysa dess *diskursiva praktik*(2) och vilka konsekvenser diskursen får i den *sociala praktiken*(3).

Jag kommer att undersöka hur kön och sexualitet kommer till uttryck genom att undersöka i texten hur *offrets vilja* behandlas i förhållande till *förövarens beteende* i den rättsliga kontexten. Genom att utgå från hur offrets vilja produceras och hur förövarens beteende behandlas kan jag också komma till slutsatser hur rätten producerar offrets kön och sexualitet.²⁹ Här inspireras jag av Anderssons avhandling som jag kommer att presentera närmare som både forskning och metod under kapitlen *litteraturöversikt och tidigare forskning* och under *undersökning*.

2.3.2 Kritik till diskursanalysen

Diskursanalysen tillåter mig att analysera vilka sociala konsekvenser som olika diskursiva framställningar får, vilket direkt kan översättas i mitt fall vad den straffrättsliga tillämpningen och dess diskurs får för konsekvenser. Frågan hur en ska förhålla sig till sanningen när man indirekt, genom metoden, anser att verkligheten är socialt skapad och att sanningar uppkommer från dessa diskurser blir central och

²⁸ Ibid., s.72-78.

²⁹ Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes?: en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, 1. uppl., Bokbox, Diss. Lund : Univ., 2004, Lund, 2004, s.260-273.

stundvis problematisk och är ett problem inom alla socialkonstruktivistiska tillvägagångssätt.³⁰

Men som jag konstaterat tidigare kan den socialkonstruktivistiska metoden också öppna upp för en förändringspotential då den åsyftar att i princip ingenting är konstant utan föränderligt och skapat och således också kan förändras. Jag ställer mig således också självkritisk och medveten om att jag inte bara uppmärksammar en diskurs utan också producerar en egen och således kan (re)producera diskurser.

Det är avslutningsvis viktigt att förhålla sig till ett förändringsperspektiv för en forskare som använder sig av diskursanalysen. Att erhålla ett förändringsperspektiv som innebär att en går bortom det diskursanalytiska talet och också tittar på vad människor gör med dessa diskurser. Om en inte gör det finns det en risk för att det genererar i en ensidig forskning som endast problematiserar en företeelse. Jag vill med andra ord också i ljuset av att en diskurs är historiskt föränderlig belysa den potential som finns i att även en rättsdiskurs kan förändras. Detta är något som jag också indirekt gör genom att undersöka och presentera den *sociala praktiken*(från Faircloughs tredimensionella modell) och de konsekvenser som olika typer av rättsdiskurser leder till.³¹

³⁰ Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s.28-30.

³¹ Eldén Sara, ”Att fånga eller bli fångad av diskursen” i Lundqvist, Åsa, Davies, Karen & Mulinari, Diana (red.), *Att utmana vetandets gränser*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2005, s.74.

3 Litteraturöversikt och tidigare forskning

3.1 Rättsväsendet och samhället

Det finns en samverkan mellan rätten och samhället, där rätten i stor utsträckning är en avspeglning av samhällsnormer och ett resultat av en legitimeringsprocess av densamma. På samma sätt så kan de rättsliga normerna och lagstiftningen i sin tur påverka samhällsvärderingarna och fungera som en förändringsfaktor i viss mening. Det är ett komplext förhållande, men fortfarande kan ett förhållande konstateras. Anita Dahlberg konstaterar i antologin *13 kvinnoperspektiv på rätten* att kön, precis som övriga samhällsföreteelser, är och har varit föränderligt genom olika tider och kulturer och har verkat som ett föremål för rättslig normering.³² Rättens relation till samhället bör redovisas och problematiseras och det är det som jag har för avsikt att göra i min uppsats och det är även det som tidigare forskning inom genusrättsvetenskapen har gjort.³³

3.2 Introduktion till forskningsfältet

Jag har valt relevant litteratur baserat på tidigare forskning inom det genusrättsvetenskapliga fältet för att belysa i vilken riktning fältet är på väg. Utgångspunkten för forskningsfältet är att kön har betydelse för rätten. Kvinnorätten etablerades som en reaktion på att den könsneutrala hållningen inom rätten var långt ifrån tillräcklig då den istället osynliggjorde den manliga dominansen och dess

³² Dahlberg, Anita, ”Jämställdhetslagen som paradox och dekonstruktion”, i Nordborg, Gudrun (red.), *13 kvinnoperspektiv på rätten*, Iustus, Uppsala, 1995, s.21-23. Se även Svensson, Eva-Maria, *Genus och rätt: en problematisering av föreställningen om rätten = [Gender and law] : [a problemizing of the concept of law]*, Iustus, Diss. Göteborg : Handelshögsk.,Uppsala, 1997, s.227.

³³ Gunnarsson & Svensson, 2009, s.99.

tillhörande värderingar inom rätten. Den forskning som jag ämnar att belysa skiljer sig i kunskapssyn från den tidiga kvinnorrättsliga ansatsen, då den tidiga kvinnorrätten inte fångade upp den sociala konstruktionen av kön, utan utgick från könet som en socialt given kategori. Den nordiska kvinnorrättsforskningen och antologin *13 kvinnoperspektiv på rätten* från 1995 som jag kommer att presentera nedan, använder istället *kvinnoperspektiv* för att markera mångfalden av perspektiv som kan appliceras på rätten (feministiskt perspektiv på rätten). Syftet med antologin är inte att skapa en entydig förståelse av rätten utan att belysa en mångfald av perspektiv och problematiseringar vilket samspelet mellan rätten och kvinnors liv kan förstås på. Här är det asymmetriska maktförhållandet mellan könen och hur den formar den rättsliga strukturen en central problematisering.³⁴

3.2.1 Pohjonen: 13 kvinnoperspektiv på rätten

I antologins avsnitt *kvinnor, våld och straffrätt* belyser Soile Pohjonen koppling mellan ett våldtäktssamhälle och den manliga könsmaktsordningen med stöd från antropologiska undersökningar. Pohjonen menar att de uttryck för attityder som förtrycker kvinnor bör belysas i rättsväsendets verksamhet så att den således kan förändras och istället verka för att främja jämställdheten mellan könen. Detta genom att utreda hur rättsordningen kan vara ett verktyg att skydda och förbättra kvinnors ställning i samhället. Straffrätten, menar hon, har en manlig prägel då straffrätt anses vara manligt betingat, ett område för män och den har präglats av en könsdikotomi och anses således inte heller vara förenligt med feminismen.³⁵

Pohjonen understryker också samhällets normer och attityder som ett samspel med rättsordningens attityder och konstaterar att attitydpåverkan allmänt har ansetts som en av rättsordningens uppgifter, speciellt straffrätten då lagarna påverkar attityderna och vice versa. Men samhället kan heller inte förlita sig på strafflagen långsiktigt, utan samhället måste uppnå sin egen högre moral genom att på egen hand frigöra sig från ett kollektiverat tänkande av hierarkisering och undertryckande. Pohjonen riktar också

³⁴ Gunnarsson & Svensson, 2009, s.20-30.

³⁵ Pohjonen, Soile, "Kvinnor, våld och straffrätt" i Nordborg, Gudrun (red.), *13 kvinnoperspektiv på rätten*, Iustus, Uppsala, 1995, s.197-204.

kritik mot straffrätten för att i alldeles för hög grad fokusera på den enskilda individens gärning utan att bevaka samhällets parallella ansvar. Hon menar att man bör se en samverkan mellan en individs sexistiska handlingar och samhällets normalisering av densamma.³⁶

Avslutningsvis undersöker hon och konstaterar att föreställningar om kön och sexualitet bestämmer hur rätten förhåller sig till sexualbrottet, vilket kan återknytas till den problematik som jag vill utreda i våldtäktsmålet från 2013.³⁷

Sammanfattningsvis kan en se en tydlig kritik mot rättsväsendet som manligt präglat som således underbygger det kvinnoförtryck som framkommer i den rättsliga kontexten. Här skulle förmodligen Butler kritisera den heteronormativa prägel som Pohjonens kritik består i. Pohjonen ifrågasätter vidare hur rätten förhåller sig till kön och sexualitet och betonar hur föreställningen är förankrad i rättstillämpningen på ett sådant sätt som genererar i negativa konsekvenser för de kvinnliga rättssubjekten. Här är något som jag ämnar studera, med den heterosexuella matrisen i åtanke. En ytterligare likhet med denna forskning är också hur jag ämnar att dekonstruera och ifrågasätta den objektivitet som rättsväsendet framhåller.

3.2.2 Svensson: Genus och rätt

Även Eva-Maria Svensson i hennes avhandling från 1997 kritiserar den manliga normaliseringen av rätten och således rätten som icke-objektiv och hon presenterar och analyserar också olika sätt för rätten att uppnå jämställdhet. En huvudpoäng som Svensson framför är att genom likhetsideologin i rätten, som tar sig i uttryck i formell könsneutralitet och varje individ som fri och jämlik, osynliggörs således genusrelationen och den ojämna relation som empiriskt bekräftats mellan män och kvinnor. Genom att betona rättens värdeneutralitet och sin grund i en objektivitet osynliggörs de värden som rätten trots allt bygger på och utgår från. Svensson anser att rätten istället bör betraktas som bestående av mellanmänniska normer som således inte är värdeneutrala. Vid en sådan betoning blir det tydligare att rätten är förankrad i en mängd samhälleliga normer och följaktligen förankrad i den mänskliga faktorn och

³⁶ Ibid., s.197-204.

³⁷ Ibid., s.217-220.

således befinner den sig i en pågående föränderlig kontext. Hon menar vidare att de rättsliga normerna bör ses som ett samspel med övriga normer.³⁸ Vilket är något som Pohjonen också konstaterar.

Hon argumenterar avslutningsvis att, för att uppnå formell *och* reell jämställdhet, är det viktigt att genusrelationen som både konkret och symbolisk ordning synliggörs. Hon efterlyser en upplösning av distinktionen formell-reell jämställdhet för att således kunna använda rätten som medel för att uppnå jämställdhet genom att jämställdhet ska kunna konkretiseras som en idé och norm i rätten. Hon menar vidare att varje gång det finns en möjlighet till en tolkning eller tillämpning som främjar jämställdhet så bör den tas. Svensson vill vidare också se en upplösning av distinktionerna subjekt/objekt och fakta/värde då dessa distinktioner utgår från att rätten är objektiv och att värden omvandlas till fakta. Ett viktigt förhållningssätt, avslutar Svensson, är att se distinktionerna som relationer som kan förändras men också som förhåller sig till varandra, istället för att se dem som två olika och uteslutande enheter.³⁹

Vi kan alltså se en tydlig utgångspunkt i den kvinnorrättsliga forskningen som ifrågasätter rättens könsneutrala hållning, men en tydlig skillnad, liksom i den nordiska forskningen ovan, är att Svensson här problematiserar kön som en social konstruktion och undersöker maktförhållandet i genusrelationer. Svensson forskning karaktäriseras som den tredje inriktningen som jag inledningsvis nämnde i uppsatsen, nämligen som avhandlingen antyder: *genus och rätt*. Här dras kritiken åt ytterligare i forskningen(jämfört med feministiskt perspektiv på rätten) kan en säga då genus används som ett analytiskt begrepp och bidrar till en mer fokuserad forskningstradition för att analysera hur sociala föreställningar om kön konstrueras och reproduceras i rätten. De paralleller som finns mellan Svensson och mitt arbete är att jag inspireras av att medvetengöra sig om rättsnormer som föränderliga och upplösa distinktioner som formell/reell, subjektiv/objektiv så att vi således också kan underminera de distinktionerna och förändra rättens riktning. Således är vidare forskning en absolut förutsättning för att konkretiserade metoder och erbjuda lösningar.

³⁸ Svensson, Eva-Maria, *Genus och rätt: en problematisering av föreställningen om rätten = [Gender and law] : [a problemizing of the concept of law]*, Iustus, Diss. Göteborg : Handelshögsk.,Uppsala, 1997, s.332-337.

³⁹ Ibid., s.332-343.

3.2.3 Andersson: Hans(ord) eller hennes

Ulrika Andersson avser i hennes avhandling från 2004 undersöka hur rättsskyddssubjektets kön, kropp och sexualitet produceras i den straffrättsliga regleringen och tillämpningen i sexualbrott genom att utgå från Butlers könsteori och Foucaults maktanalys. Andersson avser vidare att undersöka vad det straffrättsliga skyddet mot sexuella övergrepp innebär, genom att kartlägga skyddet. För att uppnå syftet med avhandlingen utgår hon från material såsom lagtexter, förarbeten, praxis från högsta domstolen och konkret rättstillämpning.⁴⁰

Jag inspireras här från Anderssons avhandling i val av teori och metod då jag anser att dessa är av hög relevans för att besvara hur kön och sexualitet produceras i en rättsdiskurs. Jag problematiserar även valet av dessa under kapitlet *teori och metod*. En avgörande skillnad i frågeställningen är att jag avgränsar mig och fokuserar på den straffrättsliga tillämpningen, vilket var något som jag problematiserade och behandlade under *material och avgränsningar*.

Andersson understryker att sedan 1700-talet har den manliga sexualiteten associerats med aktivitet, vitalitet och styrka medan den kvinnliga sexualiteten istället associerats med passivitet och sårbarhet och kvinnan som undergiven.⁴¹

Hon väljer i sin avhandling att analysera sexualbrott från 1999 och är intresserad hur svenska hovrätterna behandlar och konstruerar gränsen för vad som sedan anses som sexualbrott. Hennes undersökning omfattar brott som har fallit under rubriceringen: våldtäkter, sexuell tvång, sexuellt utnyttjande eller sexuellt ofredande.⁴²

Enligt Andersson blev den dominerade huvuddiskursen i hovrättens bedömning *offrets viljeuttryck*, som således blev det centrala i bedömningen av de tilltalades eventuella våldsutövning. *Offrets vilja* blev således det främsta brottsrekvisitet(villkor för att brottet fastställs) och offrets motstånd, underförstått, en grundläggande förutsättning för sexualbrott. Gränsen för våldtäkt produceras med andra ord i offrets uttryckta ovilja, förutsatt att den är uppfattad av förvaren. Att offrets vilja centraliserades och att omständigheter som kunde tolkas som *bristande sexuell aktivitet*

⁴⁰ Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes?: en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, 1. uppl., Bokbox, Diss. Lund : Univ., 2004, Lund, 2004, s.19.

⁴¹ Ibid., s.29.

⁴² Ibid., s.207-209.

från offrets uteslöts resulterade i att rättsskyddssubjektets sexualitet producerades som passiv och kroppen produceras som öppen. Detta resulterar i en bristfällig integritet för rättsskyddssubjektet. Vidare menar hon att detta således tydliggör den heterosexuella normen (vilket återknyter till Butlers könsteori och den heterosexuella matrisen) där den aktiva sexualiteten alltså förknippas med den *manlige* förövaren och medan en passiv sexualitet förknippas med *kvinnliga* offret.⁴³

Anderssons avhandling visar sammanfattningsvis att i ett straffrättsligt sammanhang förknippas offret för sexuella övergrepp i stor utsträckning med en patriarkal föreställning om det kvinnliga, vilket speciellt tydliggörs på den diskursiva nivå när offret var en man. Andersson konstaterar också att inom ramen för de rådande rättsliga förutsättningarna är det fullt möjligt att ta hänsyn till förövarens beteende *i förhållande* till offrets potentiella uttryck för sin aktiva sexualitet, eller brist på sådan. Denna form av domstolsförfarande synliggjordes dessutom i de avvikande diskurserna som Andersson undersökte där offrets kropp således framställdes som avgränsad och otillgänglig och offrets bristande sexuella aktivitet inkluderades, vilket i sin tur skapade en syn på rättsskyddssubjektet med en aktiv sexualitet, det som enligt heteronormen förknippas med en manlig sexualitet. Att det fanns avvikande diskurser menar Butler belyser Foucaults maktteori att makt finns överallt, vilket i sin tur innebär att motstånd finns överallt och att diskurser således inte är konstanta. Andersson konkluderar att den straffrättsliga grunden berör *hans våld* men görs i rättstillämpningen om till ett fokus på *hennes vilja*, och att kroppen således produceras som öppen och sexualiteten som passiv. Vidare argumenterar hon att fokus följaktligen bör flyttas till kroppslighet och integritet och att de underliggande premisserna för kön och sexualitet bör diskuteras och tydliggöras av lagstiftaren.⁴⁴

Andersson forskning anser jag erbjuder en ny typ av forskning, skilda från forskningsexemplen ovan, då kön/genus problematiseras och hon tillför till forskningsfältet en välarbetad analys av hur heteronormerna producerar de diskursiva rättsskyddssubjekten som heteronormativt kvinnliga med en passiv sexualitet och en öppen kropp.

⁴³ Ibid., s.264-265.

⁴⁴ Ibid., s.264-273.

Jag kommer som angivet att använda mig av Anderssons avhandling som ett underlag för min analys, jag ämnar nu nedan att förklarar hur jag kommer att tillämpa avhandlingen.

Förutom teori och metod kommer jag att ta med mig diskursen kring *offrets vilja* för att utreda hur föreställningen om kön och sexualitet uttrycks i domstolarna. Jag kommer att återknyta i mer detaljerade form hur det kommer att gå till vidare under kapitlet *undersökning*.(se också under kapitlet *teori och metod*).

Det som skiljer min uppsats mot Anderssons avhandling är hur jag undersöker andra material vid en annan tidpunkt. Det blir närmare bestämt en jämförelse på hovrättsbedömningar från 1999 och från domstolsbedömningar 2013. En intressant aspekt hade också varit att undersöka detta utifrån olika typer av lagstiftning, detta då sexualbrottslagen förstärktes 2005⁴⁵ och således skiljer lagstiftningen under Anderssons och min undersökning. Men det resulterar i slutsatser som jag inte kan dra fullt ut, då jag varken undersöker lagstiftningen eller diskursen i det som uttrycks i den nuvarande lagstiftningen.

3.2.4 Kerstin Berglund och kritik mot Anderssons avhandling

Jag vill avslutningsvis lyfta upp några punkter som berör Andersson avhandling i det arbete som Berglund avhandlar i sin bok ”straffrätt och kön”. Berglund kritiserar Andersson val av könsteori på basis av att den inte kan generera en lösning till hur en ska rekonstruera rätten och hur en bör forma de principer som ligger till grund för hur rätten ska hantera en människa. Detta då rätten ska begrunda den verklighetsförankrade människan och det mänskliga lidandet och när teorin belyser det socialt skapade könet som verkligheten blir det således problematiskt. Men hon konstaterar också att det diskursiva könsbegreppet kan hjälpa oss att uppnå en kulturellt oberoende definition av kön som kan fungerar mycket väl analytiskt. Eftersom att straffrätten utgår från att sexualiteten är något som individen själv bestämmer över och att det rätten skyddar är självbestämmande, så anser hon att det är av stor vikt att lyfta fram kön, kropp och sexualitet som centrala komponenter för (den sexuella) integriteten på det sätt som

⁴⁵ Brottsförebyggande Rådet (2008) Rapport 2008:13: Våldtäkt mot personer 15 år och äldre - Utvecklingen under åren 1995-2006, Edita Nordstedts AB, s. 6 www.bra.se (senast besökt 140107).

Andersson gör. Således kan kön, kropp och sexualitet bli en del av den integritet som straffrätten ämnar att skydda ⁴⁶

Mitt bearbetande av kritik för teori och metod kan läsas under kapitlet *teori och metod*.

⁴⁶ Berglund, Kerstin, *Straffrätt och kön*, Iustus, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2007,Uppsala, 2007, s.209-215.

4 Undersökningen

4.1 Introduktion till undersökningen

För kontextens skull kommer jag nedan att presentera statistik från Brottsförebyggande rådet (BRÅ) rörande sexualbrott från 2013. Därtill, av samma anledning, kommer jag att förklara skillnaden mellan tingsrätten och hovrätten, då det är dessa två instansers bedömningar av våldtäktsmålet som jag kommer att analysera och jämföra.

Enligt BRÅ anmäldes 8 510 sexualbrott det första halvåret av 2013, vilket är en ökning med 11 procent om en jämför dessa siffror med första halvåret av 2012. De anmälda våldtäkterna ökade med 4 procent till 2 950 anmälda våldtäktsbrott det första halvåret 2013. 97 procent av de vuxna offren var kvinnor. En bör också ha i åtanke det mörkerantal av våldtäkter som finns i Sverige.⁴⁷

En rättegång i tingsrätten och hovrätten går i stort sätt till på samma sätt. Bevismaterialet är också detsamma. Det som skiljer dem åt är att det redan finns en dom i hovrätten från tingsrätten och antalet domare och nämndemän. I tingsrätten sitter en juristdomare och tre nämndemän. Nämndemännen finns för att domstolen ska döma i linje med samhällets allmänna rättsuppfattning och deras uppgift är att, tillsammans med domaren, tillämpa rättsreglerna i målet. I hovrätten så finns det tre juristdomare och två nämndemän.⁴⁸

⁴⁷Brottsförebyggande rådet, *Anmälda brott. Preliminär statistik för första halvåret 2013*, www.bra.se (senast besökt 140107).

⁴⁸ Sveriges domstolar, "Brott & straff", www.domstol.se, se under "Rättegång i tingsrätten" och "Överklaga domen till hovrätten" (senast besökt 140107).

4.1.1 Undersökningens uppläggning

Jag ämnar vidare nu att förklara mitt metodarbete i anslutning till introduktionen av undersökningen för att förtydliga hur jag kommer att gå till väga för att få min undersökning så välanalyserad som möjligt.

Genom den diskursanalytiska metoden som jag har presenterat kommer jag att analysera diskurserna i domarna för att utreda hur kön och sexualitet kommer till uttryck i domstolarna och vad det får för konsekvenser. Som nämnt konstaterar Andersson i hennes avhandling att *offrets vilja* var det domstolen utgick ifrån för att avgöra om det handlade om sexuellt umgänge baserat på samtycke eller om det rubriceras som sexualbrott. Detta fick vidare konsekvenser för hur rättskyddssubjektet uppfattades med en passiv sexualitet, tillgänglig kropp och således försvagat straffrättsligt skydd.

I min undersökning inspireras jag av Andersson och min metod kommer bestå i att undersöka hur kön och sexualitet kommer till uttryck genom att undersöka hur *offrets vilja* utreds och kommer till uttryck i förhållande till de *tilltalades beteende*, detta genom diskursanalysen av de skriftliga domarna från tingsrätten och hovrätten. För att sedan följaktligen jämföra de två domstolsbedömningarna.

Jag kommer nu att redogöra för den diskursiva sexualiteten, respektive det diskursiva könet utifrån Anderssons avhandling för att tydligare kunna jämföra och applicera det på min undersökning och analys av de skriftliga domarna.

4.1.2 Den diskursiva sexualiteten

Andersson argumenterar att en öppen kropp och en passiv sexualitet produceras då hovrätten exkluderar en bedömning av offrets bristande sexualitet och utgår således från att passivitet är offrets ”sexuella utgångsläge”, där en aktiv sexualitet följaktligen utesluts. Andersson konstaterar vidare att en tillgänglig, undergiven och passiv sexualitet är förankrad i den heterosexuella normen av kvinnan och att det är framhävt av ett flertal forskare och teoretiker⁴⁹

⁴⁹ Andersson, 2004, s.240-241. Se även Henriksson, Benny & Lundahl, Pia, *Ungdom, sexualitet, könsroller: en intervjustudie*, Institutionen för socialt arbete, Univ., Göteborg, 1993, s.45-46, Eliasson,

Den passiva sexualiteten kom till uttryck i domstolen när övervägande fokus lades på offrets viljeuttryck att bejaka eller avböja förövarens beteende och den *bristande sexuella aktiviteten*, som nämnt ovan, från offret exkluderas i bedömningen. Således konstrueras en passiv sexualitet som följaktligen anses förefalla naturligt hos offret i våldtäktsfall. Att offrets *diskursiva* sexualitet förefaller som passiv inom den heterosexuella normen framkommer tydligt, då det även fanns manliga offer i de våldtäktsbrott som Andersson undersökte. Men det fanns även ett fåtal diskurser som fokuserade på förövarens beteende i förhållande till offrets vilja. Således argumenterade domstolen för och fokuserade på förövarens ansvar, vilket följaktligen skapade en aktiv sexualitet hos offret. Således kan en också belysa en förändringspotential inom rättsväsendet.⁵⁰

4.1.3 Det diskursiva könet

Under föregående avsnittsrubrik konstaterade jag sexualiteten och könets samverkan i hovrättens diskursiva praktik som framkom i Anderssons avhandling. Jag vill emellertid ändå betona diskursens kön återigen för att bidra med en tydligare struktur. I och med den diskursivt öppna kroppen och den passiva sexualiteten menar Andersson, med stöd i tidigare forskning, att rättsskyddsobjektet kön konstruerades som heteronormativt kvinnligt. Detta då bland annat ett flertal särartsteoretiker framhäver könets naturliga skillnader och den heteronormativa utgångspunkten normerar den kvinnliga sexualiteten som av naturen anses vara passiv, undergiven med en tillgänglig och öppen kropp. Medan mannen inom den heterosexuella ramen konstrueras med en aktiv och ”djurisk” sexualitet som han inte riktigt kan kontrollera.⁵¹ Sammanfattningsvis konstaterar Andersson, jag citerar:

Mona, *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*, Natur och kultur, Stockholm, 1997, s.46, Jeffner, Stina, *Liksom våldtäkt, typ-: om ungdomars förståelse av våldtäkt*, [Ny utg.], Brevskolan, Stockholm, 1998, s.28-34, Jarl, Bengt & Stolt, Eleonora, ”Mellan normalitet och avvikelse: Forskning om sexualförövare och framväxten av praktisk behandling” i, *Antologi: sju perspektiv på våldtäkt*, 1. uppl., Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2010, s.87-94.

⁵⁰ Anderson, 2004, s.264-273.

⁵¹ Andersson, 2004, s.264-273. Se även fotnot 49.

Att Butlers heterosexuella matris är grundläggande uttrycks tydligt i dessa diskurser. Heteronormativa föreställningar om manlig sexualitet som aktiv och kvinnlig sexualitet som passiv blir synliga genom det rättsskyddssubjekt som producerades.⁵²

Andersson menar således att det diskursiva subjektets kön överordnas det materiella och att om den diskursiva heterosexuella kvinnan istället hade tillskrivits en avgränsad kropp hade det genererat i en otillgänglig kropp och en aktiv sexualitet som inte hade varit tillgänglig för förövaren.⁵³

⁵² Andersson, 2004, s.268.

⁵³ Ibid., s.265.

5 Analys

5.1 Introduktion till fallet

Grunden till åtalet rör en händelse där en av de åtalade för in en flaska i målsägandes underliv repeterade gånger tills att det börjar blöda. Huruvida det finns ett samtycke till händelsen är de tilltalade och målsägande oense om. Tingsrätten friar de tilltalade och hovrätten fäller den tilltalade som fört in flaskan i flickans underliv och rubricerar det som våldtäkt. Tingsrätten sammanfattar initialt händelsen för åtalspunkten som följer:

Tingsrätten finner mot bakgrund av det sagda först anledning att konstatera, att utifrån de berättelser som lämnats vid huvudförhandlingen, kan till att börja med annat inte anses utrett än att [målsägande] och [den tilltalade] sedan de gått in i sovrummet i den aktuella bostaden inlett någon form av sexuell samvaro med varandra och att de båda varit överens om det. Vidare är det utrett att de aktiviteter av sexuell innebörd som ägt rum mellan de två nu nämnda personerna avslutats med att [den tilltalade] fört in en tom vinflaska med dess hals före i [målsägandes] slida och att han fört den fram och tillbaka vilket medfört att [målsägande] börjat blöda i underlivet samt att hon tillfogats smärta.⁵⁴

Vidare så vill jag också understryka och belysa hur förövaren konstrueras som *man* genom högsta domstolens diskursiva praktik som både tingsrätten och hovrättens initialt hänvisar till i deras bedömning:

Högsta domstolen har i flera rättsfall (se NJA 2009 s 447 1 och II) understrukit att det för en fällande dom i ett mål om sexualbrott – liksom för brottmål i övrigt – krävs att domstolen genom den utredning som har lagts fram finner det ha blivit ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har gjort vad som läggs *honom* till last.⁵⁵

⁵⁴ Umeå Tingsrätt, Dom 2013-05-14, Mål nr. B 516-13, s.11.

⁵⁵ (min kursivering) Umeå Tingsrätt, Dom 2013-05-14, Mål nr. B 516-13, s.10 samt Hovrätten Övre Norrland, Dom 2013-09-18, Mål nr. B 485-13, s.5

5.2 Tingsrättens bedömning

Nedan kommer en analys av tingsrättens bedömning att följas, där jag kommer att utgå från hur offrets vilja konstrueras i förhållande till förövarens beteende och hur det i sin tur konstruerar sexualitet och kön. Detta görs genom en kritisk diskursanalys som jag har förklarat närmare under *metod*. En översikt över tingsrättens bedömning i korta drag:

- Antal tilltalade: 3
- Domslut: Åtalet ogillas

Tingsrätten konstaterar bland annat under *tingsrättens bedömning* att direkta vittnesiakttagelser och teknisk bevisning kan saknas under en bedömning i ett våldtäktsfall men att bevisningen ändå kan befinnas tillräcklig för en fällande dom, de konstaterar också att:

HD uttalar vidare att en alltigenom trovärdig utsaga från *målsägandens* sida, i förening med vad som i övrigt har framkommit i målet, t.ex. om *målsägandens beteende* efter händelsen, kan vara tillräckligt för en fällande dom, men att det är ett rimligt krav att *målsägandens* berättelse, till den del det är praktiskt möjligt, blivit kontrollerad under förundersökningen, låt vara att brister i det hänseendet enligt vad HD uttalar inte utan vidare bör leda till att åtalet inte är styrkt.⁵⁶

Med andra ord så kan en konstatera här att stor vikt läggs på målsägande, istället för att fokusera på de/den tilltalades våld och/eller att hen försäkrat sig om att målsägande inte frivilligt utförde den sexuella handlingen.⁵⁷

Nedanstående stycke från tingsrättens bedömning bekräftar att offrets vilja måste komma till uttryck då hon måste klargöra sin explicita ovilja till att vinflaskan skulle användas:

[målsägandes] berättelse har den innebörden att [den tilltalade], *mot hennes vilja*, använt flaskan på det sätt som skett. Hon har visserligen berättat att *hon inte uttryckligen sagt* till honom att han

⁵⁶ (min kursivering) Umeå Tingsrätt, Dom 2013-05-14, Mål nr. B 516-13, s.9-10.

⁵⁷ Detta är en kritik som en också kan hitta i Genusrättsvetenskap: "Trots upprepade skärpningar av sexualbrottslagstiftningen i en för kvinnor positiv riktning, kvarstår problemet enligt många forskare att kvinnors handlingar i samband med sexualbrottet står i centrum och att kvinnan förväntas ta ansvar för mannens handlingar": Gunnarsson & Svensson, 2009, s.215.

inte fick göra så, men hon har samtidigt *berättat att hon inte ville* att han skulle använda flaskan, att han inte frågat om han fick göra så, och att hon kände sig rädd, samt att *hon fört ihop sina ben*, som [den tilltalade] sedan fört isär.⁵⁸

Tingsrätten menar vidare att de tilltalade rimligtvis har förstått att målsägande inte ville att flaskan skulle komma till användning:

En rimlig bedömning av det nu berörda skeendet, utifrån de förhör som hållits, är, enligt tingsrättens mening, att [målsägande] – *visserligen* efter att ha haft sexuell samvaro med såväl [den tilltalade] som [tilltalade 2] – inte önskade att den aktuella flaskan skulle komma till användning på det sätt som skett och att såväl [den tilltalade] som [den tilltalade 2] *förstått* det.⁵⁹

Utifrån citatet ovan ställer jag mig frågande till uttrycket *visserligen* och vilken väsentlighet som spelar in på att de tidigare under kvällen haft en sexuell samvaro baserat på samtycke när det är en senare situation som utreds. Jag menar vidare att detta uttalande från tingsrätten konstruerar en naturligt tillgänglig kropp och passiv sexualitet hos målsägande genom att ta i beräkning den tidigare sexuella aktiviteten i förhållande till situationen som rör åtalpunkten. Jag menar att ett tidigare samtycke inte utesluter ett senare nej om sexualiteten anses som aktiv och inte passiv och undergiven.

Vidare visar dock tingsrätten att de fokuserar på offrets vilja i förhållande till de tilltalades beteende och att hennes berättelse framstår som sannolik:

Sagda bedömning gör tingsrätten utifrån det förhållandet att [målsägandes] uppgifter om att hon – som tingsrätten uppfattat henne, i avsikt att *markera motstånd* – omedelbart före det att flaskan fördes in i hennes underliv, fört samman sina ben, och att [den tilltalade] sedan *fört isär dem*, samt att [den tilltalade 2] i samband därmed *tryckte* ned henne på rygg, i sig framstår som mer sannolika än de tilltalades uppgifter; särskilt som [målsägande] också omedelbart efter händelsen för vittnet [F] berättat att hon utsatts för en våldtäkt.⁶⁰

Detta följs dock av ett mer anmärkningsvärda uttalande från tingsrätten då de ifrågasätter att händelsen baseras på bristande samtycke på grund av spekulativ och eventuell blygsel från målsägandes sida:

⁵⁸ (min kursivering) Umeå Tingsrätt, Dom 2013-05-14, Mål nr. B 516-13, s.12.

⁵⁹ (min kursivering) Umeå Tingsrätt, Dom 2013-05-14, Mål nr. B 516-13, s.12.

⁶⁰ (min kursivering) Umeå Tingsrätt, Dom 2013-05-14, Mål nr. B 516-13, s.12.

Utredningen ger också utrymme för en annan – måhända mindre rimlig – bedömning av vad som visats ha inträffat, nämligen att det gått till på det sätt som [målsägande] berättat om, men att [den tilltalade] och [den tilltalade 2] likväl *inte förstått* att [målsägande] inte samtyckt till denna aktivitet. En sådan bedömning skulle då grundas på att [målsägande], efter den inledande sexuella samvaron, visserligen *hållit samman* sina ben före det att flaskan fördes in i hennes underliv, men att det *inte med nödvändighet* av de tilltalade måste ha *uppfattats* som ett uttryck för *bristande samtycke* från hennes sida, utan möjligen som ett tecken på *blygsel* eller inledande tvekan.⁶¹

I ovanstående stycke konstruerar tingsrätten målsägandes sexualitet som passiv. Detta då en syn på målsägandes sexualitet som aktiv tillsammans med ett agerande av att hålla samman benen för att gardera sig mot en vinflaska hade framstått som ett tydligt agerande av bristande samtycke. Här menar tingsrätten alltså att de tilltalade kanske inte förstod att anledningen till att hon höll samman benen grundade sig i bristande samtycke och ignorerar således de tilltalades ansvar att ta reda på om det finns ett samtycke och utesluter således deras beteende i förhållande till offrets vilja i bedömningen.

Dessutom och framförallt exkluderar tingsrätten det faktum att målsägandes handling (att hålla samman sina ben) kan vara ett uttryck för en bristande sexuell aktivitet och således utesluts en aktiv sexualitet hos målsägande.

Återigen, konstrueras målsägandes sexualitet som passiv, tillgänglig och undergiven, det som enligt den heteronormativa normen associeras med det kvinnliga könet.

Tingsrätten fortsätter vidare:

I samband med det nu sagda bör också konstateras att [målsägandes] berättelse inte utgör tillräckligt underlag för en bedömning av innehåll att [den tilltalade] och [den tilltalade 2] utövat något egentligt *våld* mot henne före det att flaskan användes.⁶²

Stycken ovan konstruerar ingen form av sexualitet, men kan däremot tolkas som ett tecken på vad domstolen anser vara ett uttryck för en naturlig handling inom ramen för sexuella handlingar. Detta då tingsrätten fortsätter så här:

⁶¹ (min kursivering) Umeå Tingsrätt, Dom 2013-05-14, Mål nr. B 516-13, s.13.

⁶² (min kursivering) Umeå Tingsrätt, Dom 2013-05-14, Mål nr. B 516-13, s.13.

Personer som är invecklade i sexuella aktiviteter med varandra gör ju *naturligen* saker med varandras kroppar på ett spontant sätt utan att fråga om den som berörs av det samtycker eller inte.⁶³

Ovanstående uttalande från tingsrätten blir en godtycklig tolkning av vad som är naturliga handlingar efter eller vid en sexuell samvaro. Således gör tingsrätten en tolkning av en sexuell samvaro i sitt ”naturliga tillstånd” och en kan således utläsa en syn på att denna handling som de tilltalade utför är av naturlig karaktär och att målsägandes sexualitet således återigen konstrueras som passiv och hennes kropp som öppen och tillgänglig.

Ett ytterligare intressant faktum i anslutning till ovanstående citat är att den tilltalades handling av att sära på målsägandes ben dessutom kan tolkas som en typ av våldshandling inom sexualbrott:

Det första typfallet (se 6 kap. 1 § första stycket) avser fall där gärningsmannen ”genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar” en person till samlag eller vissa andra särskilt kvalificerade sexuella handlingar[...]Med våld avses i princip all fysisk kraftutövning. Fråga kan alltså vara om slag och sparkar och om våld som innebär ett betvingande av någon eller av dennes kroppsliga rörelser (att hindra en persons rörelsefrihet, *att sära på någons ben* och så vidare), men även lindrigare former av våld, såsom att ”rycka eller slita i en annan persons arm eller kläder” och att ”knuffa undan eller hålla fast någon” omfattas av bestämmelsen.

⁶⁴

Tillbaka till utredningen så betonas det vidare från tingsrättens sida att målsägande inte givit ett verbalt nekande och återigen så hamnar offrets viljeuttryck i stor fokus:

Därtill kommer att [målsägande] under händelseförloppet inte heller *givit* något verbalt *uttryck* för bristande samtycke.⁶⁵

Återigen sätts fokus på offrets viljeuttryck och i bedömningen betonas även målsägandes uteblivande verbala uttryck. Detta trots att målsägande har fört samman sina ben för att markera sin ovilja till att vinflaskan används. Tingsrätten (bort)förklarar det som vi sett som ett eventuellt tecken på blygsel och att en handling av att sära på

⁶³ (min kursivering) Umeå Tingsrätt, Dom 2013-05-14, Mål nr. B 516-13, s.13.

⁶⁴ (min kursivering) Asp, Petter, ”Våldtäkt-ett rättsligt perspektiv”, *Antologi: sju perspektiv på våldtäkt*, 1. uppl., Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2010, s.45.

⁶⁵ (min kursivering) Umeå Tingsrätt, Dom 2013-05-14, Mål nr. B 516-13, s.13.

benen från förövarens sida kan vara ett exempel på en *naturlig* och *spontan* handling som således inte kräver ett samtycke. Domstolen uttrycker följaktligen en *passiv sexualitet* hos målsägande och offret och konstruerar således en öppen kropp, återigen, som vi kan se är förknippad med den heteronormativa bilden av kvinnans sexualitet.

De tilltalade döms således inte då domstolen menar att det råder ett rimligt tvivel gällande de tilltalades skuld:

Eftersom de tilltalades respektive berättelser i denna del – låt vara att de framstår som mindre rimliga och sannolika än [målsägandes] berättelse – likväl inte kan anses så osannolika att det kan anses uteslutet att händelseförloppet utvecklats på det sätt som de berättat om, så råder ett rimligt tvivel beträffande [den tilltalade] och [tilltalade 2] skuld och de ska därför inte dömas för våldtäkt respektive medhjälp till våldtäkt.⁶⁶

5.3 Hovrättens bedömning

Nedan kommer en analys av hovrättens bedömning att följas, där jag kommer att utgå från hur offrets vilja konstrueras i förhållande till förövarens beteende och hur det i sin tur konstruerar sexualitet och kön. Detta görs genom en kritisk diskursanalys som jag har förklarat närmare under *metod*.

En översikt över hovrättens bedömning i korta drag:

- Antal tilltalade: 1
- Domslut: Hovrätten dömer den tilltalade för våldtäkt.

Den tilltalade är den personen som enligt åtalet i tingsrätten avsågs ansvarig för våldtäkt. Jag citerar hovrätten för närmare förklaring:

Vid tingsrätten avsåg åtalet ansvar för våldtäkt avseende [den tilltalade], medhjälp till våldtäkt avseende [den tilltalade 2] och sexuellt ofredande och ofredande avseende [den tilltalade 3]. Åklagaren har överklagat tingsrättens friande dom endast avseende [den tilltalade].⁶⁷

Jag avser nu att övergå till hovrättens bedömning av fallet. Jag vill även betona att bevismaterialet är detsamma som vid tingsrätten.

⁶⁶ (min kursivering) Umeå Tingsrätt, Dom 2013-05-14, Mål nr. B 516-13, s.13.

⁶⁷ Hovrätten Övre Norrland, Dom 2013-09-18, Mål nr. B 485-13, s.4.

Hovrätten förklarar händelseförloppet som rör åtalpunkten som följer:

[Den tilltalade] har uppgett att han frågade om han fick stoppa in flaskan i målsägandes underliv och att hon nickade, varvid han uppfattade det som om han fick hennes tillåtelse. Varken [den tidigare tilltalade 2] eller [den tidigare tilltalade 3] har dock hört honom *fråga* detta. Målsägande har uppgett att [den tilltalade] i stället frågade sina kamrater om han skulle använda flaskan mot henne. Hon har vidare uppgett att hon *visserligen* inte *uttryckligen* sade att han inte fick använda flaskan *men höll ihop* sina ben när hon såg att [den tilltalade] tänkte använda flaskan och att [den tilltalade] därefter med *våld* särade på benen och förde in flaskan.⁶⁸

Här framkommer det att hovrätten är intresserad om den tilltalade har frågat om hennes tillåtelse att föra in flaskan i målsägandes underliv. Men hovrätten uppmärksammar att även hon inte *visserligen* har muntligt uttryckt att han inte fått använda flaskan, men betonat dock också att hon höll ihop sina ben för att uttrycka sin ovilja.

Hovrätten konstaterar också att den tilltalades handling att sära på målsägandes ben för att sedan föra in en flaska karaktäriseras som en våldshandling, till skillnad från tingsrättens bedömning som menade att det kunde ses som en naturlig handling inom ramen för sexuella handlingar.

Hovrätten framför också i sin bedömning det faktum att den initiala sexuella samvaron mellan den tilltalade och målsägande var avslutad och att den tilltalade således använder sig av vinflaskan vid ett senare skede under kvällen, vilket i sin tur också visar att hovrätten gör distinkt olika bedömningar av de sexuella händelserna:

När det gäller [den tilltalades] beskrivning av händelseförloppet har han gjort gällande att användningen av flaskan skedde som ett led i en sexuell samvaro mellan honom och målsägande. Av utredningen, bl.a. [målsägande 3s] uppgifter, får dock anses framgå att det har förekommit ett längre avbrott i de sexuella aktiviteterna mellan [den tilltalade] och målsägande innan flaskan kom till användning. Det är också utrett att [den tilltalade] fört in flaskan i Målsägandes underliv i nära anslutning till att han återvänt till rummet.⁶⁹

Således visar hovrätten genom ovanstående stycken att målsägande kan vara sexuellt aktiv vid ett tidigt skede för att sedan inte samtycka till händelsen, alltså att ett tidigare *ja* kan innebära ett senare *nej*. Detta konstruerar i sin tur en aktiv sexualitet hos

⁶⁸ (min kursivering) Hovrätten Övre Norrland, Dom 2013-09-18, Mål nr. B 485-13, s.6.

⁶⁹ (min kursivering) Hovrätten Övre Norrland, Dom 2013-09-18, Mål nr. B 485-13, s.6.

målsägande/offret som inte innebär en passiv och likgiltig sexualitet. Detta kan vi således se skiljer sig från tingsrättens resonemang kring samma händelseförlopp.

Hovrätten fortsätter som följer:

På grund av det nu sagda finner hovrätten att målsägandes uppgifter är tillförlitliga och bör läggas till grund för bedömningen. Det är således utrett att [den tilltalade] särat målsägandes ben och fört in en flaska i hennes underliv och därefter fört den fram och tillbaka flera gånger. Det är enligt hovrättens mening *uppenbart* att [den tilltalade] *förstått* att målsägande *inte frivilligt* gått med på att han förde in flaskan.⁷⁰

Ovanstående citat visar att hovrätten fokuserar på förövarens beteende i förhållande till offrets vilja, där de konstaterar att det är *uppenbart* att den tilltalade har *förstått* att målsägande inte frivilligt gått med på detta.

Genom att fokusera på förövaren och dennes ansvar att ta reda på offrets vilja, i samband med att hovrätten tolkar målsägandes handling av att föra samman sina ben som ett tydligt tecken på att hon inte samtyckte så producerar domstolen en aktiv sexualitet hos målsägande med en avgränsad kropp. Den aktiva sexualiteten med en avgränsad kropp som Andersson med stöd av andra forskare menar definieras med och genom den heteronormativa mannens sexualitet.

Att producera en aktiv sexualitet med en begränsad kropp hos målsägande leder i sin tur till att det straffrättsliga skyddet för målsägande stärks och den tilltalade döms slutligen i hovrätten för våldtäkt. Hovrättens bedömning är som följer:

[Den tilltalade] har således uppsåtligen med *våld* tvingat målsägande att tåla en sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är att jämföra med samlag. Åtalet för våldtäkt är därmed styrkt.⁷¹

⁷⁰ (min kursivering) Hovrätten Övre Norrland, Dom 2013-09-18, Mål nr. B 485-13, s.7.

⁷¹ (min kursivering) Hovrätten Övre Norrland, Dom 2013-09-18, Mål nr. B 485-13, s.7.

6 Sammanfattande diskussion

Syftet med uppsatsen var att undersöka hur kön och sexualitet konstrueras och (re)produceras i tingsrätten och hovrätten genom att studera de skriftliga domarna i ett specifikt våldtäktsmål och undersöka hur dessa föreställningar påverkar utfallet av domen. Här använde jag mig av Butlers könsteori för att undersöka hur de heteronormativa föreställningarna (utifrån den heterosexuella matrisen) om kön och sexualitet (åter)skapas i de skriftliga domarna, Foucaults makt-och diskursteori som påvisar subjektets skapande i diskursen och för den mer praktiska tillämpningen av diskursanalys som metod; Faircloughs tredimensionella modell. Jag ämnar initialt och kortfattat att återknyta till Faircloughs tredimensionella modell, hur den applicerades på min uppsats och vad den gav för resultat.

Genom att analysera hur domstolarna resonerade om offrets vilja och förövarens beteende i den kommunikativa texten/de skriftliga domarna(1), kunde en således se på den diskursiva nivån(2) hur rättsskyddsobjektet producerades med en passiv sexualitet och ett försvagat rättsligt skydd eller med en aktiv sexualitet och ett förstärkt rättsligt skydd. Det resulterade följaktligen i den sociala praktiken(3) till att de tilltalade friades i tingsrätten, medan den tilltalade dömdes i hovrätten.

Med medvetenhet om att jag inte kan dra en fullständig slutsats som talar för rättsväsendet 2013 utifrån ett så pass begränsat empiriskt material som tingsrättens och hovrättens bedömningar utgör. Så vill jag emellertid konstatera att en kan konstatera ett samband mellan hur domstolen konstruerar kön och sexualitet som heteronormativt kvinnliga eller manliga och att detta i sin tur får konsekvenser för hur den straffrättsliga (sexuella) integriteten hos rättsskyddsobjektet skyddas. Min undersökning av tingsrättens bedömning påvisar att när målsägande produceras med en passiv och tillgänglig sexualitet, som är förknippat med den heteronormativa föreställningen om det kvinnliga, så försvagas det rättsliga skyddet för målsägande och de dömda blev följaktligen friade. Min undersökning av hovrättens bedömning påvisar å andra sidan att när målsägande produceras med en aktiv sexualitet och en avgränsad kropp, som är förknippat med den heteronormativa föreställningen om det manliga, så förstärks det

rättsliga skyddet för målsägande och den tilltalade blev följaktligen dömd. Här är en viktig faktor också att offrets vilja inkluderades *i förhållande till* förövarens beteende.

Att det emellertid fanns avvikande diskurser som inte producerade offrets kropp som öppen och med en passiv sexualitet menade Andersson i hennes studie, som nämnt, belyser Foucaults maktteori att makt finns överallt, vilket i sin tur således innebär att motstånd finns överallt och att diskurser således inte är konstanta. Foucault maktteori belyses i min uppsats i det faktum att hovrätten och tingsrätten producerade olika föreställningar om kön och sexualitet i diskursen av de skriftliga domarna. Maktteorin påvisar följaktligen att makt finns överallt och att diskurser således inte är konstanta, vilket visar sig i hur de skriftliga domarna skiljer sig åt, trots samma bevismaterial. Detta belyser i sin tur också en förändringspotential i hur målsägandes kön och sexualitet produceras i ett våldtäktsmål.

Det faktum att tingsrätten och hovrätten producerade så olika diskurser resulterar också i en dekonstruktion av rättsväsendets objektivitet och påvisar således den mänskliga faktorn med dess tillhörande normativa värderingar om sexualitet och kön, detta då domstolarna, som nämnt, dömer på basis av samma bevismaterial.

I stort sett sammanfaller mina resultat med Anderssons, trots studiet av olika tidsperioder och material. Således påvisar uppsatsen en trögriklig attityd-och normförändring inom rättsväsendet och att heteronormen har ett starkt inflytande på föreställningar om kön och sexualitet i och utanför rättsväsendet. Min uppsats skiljer sig också från Andersson i det faktum att min uppsats lägger större fokus på vikten av att kritisera heteronormen, en kritik jag kommer att fokusera ytterligare avslutningsvis.

En ytterligare intressant faktor som rör rättsväsendet som helhet är den diskursiva praktik från högsta domstolen som tingsrätten och hovrätten initialt hänvisar till där högsta domstolen använder *honom*(se under *Inledning till fallet*) i beskrivningen av *förövaren*. Således (re)producerades också den manlige förövaren.

Med bakgrund till att diskursen från högsta domstolen reproducerar förövare och offer som bekönade vill jag också dra paralleller till det faktum att det finns svårigheter för män att få sina berättelser erkända vid sexualbrott då män inte förknippas som ett offer för sexuellt våld. På liknande sätt som att kvinnor kan bemötas av misstro då de vittnar

om sexuellt våld från en annan kvinna. Således är det viktigt att komma ihåg att våldtäkt handlar om en maktutövning som inte bara rör sig inom ramen för det heterosexuella.⁷²

Att se mannen som förövare (re)producerar följaktligen också det neutrala förhållandet till maskulinitet. Som i sin tur många forskare menar är problematisk då en kan se en koppling mellan maskulinitet och det sexualiserad våld som män utför mot kvinnor. Det finns med andra ord en heteronorm som i större utveckling bör problematiseras, inom såväl rättsväsendet såsom samhället i stort.⁷³

Butlers teori har följaktligen belyst problemet med den heterosexuella normen som påverkar både de samhälleliga normerna och de rättsliga normerna. Kopplingen mellan heteronormen och maskulinitet har också gjort sig tydlig inom tidigare forskning. Bland annat Brantsæter har intervjuat män som dömts för sexuella övergrepp, där följande konstateras:

Dessa män på olika sätt refererar till kulturellt igenkännbara föreställningen om den manliga sexualiteten, bland annat till idén att den biologiska bestämda sexualdriften gör att mannen själv inte har kontroll över sin sexualitet, och föreställningen om kvinnor som av naturen omsorginställda och sexuellt tillgängliga.⁷⁴

Jag vill avslutningsvis betona att det är svårt att dra några slutsatser om den dömande domen i hovrätten kan återkopplas till det faktum att hovrätten har fler juristdomare och färre nämndemän, följaktligen är mer kvalitativt juridiskt sett och att den sexuella integriteten hos målsägande således förstärks. Detta då forskningens omfång inte är tillräckligt omfattande för att sådana slutsatser skall kunna dras fullt ut. Men med Anderssons slutsatser i åtanke och på basis av resultatet från min undersökning förefaller den sexuella integriteten och skyddet av densamma formas av synen på kön och sexualitet och att dessa föreställningar följaktligen blir avgörande i hur det straffrättsliga skyddet försvagas eller förstärks. Det förefaller att den i tingsrätten försvagade sexuella integriteten kan återkopplas till hur den heterosexuella normen (re)producerar män med en okontrollerbar och aktiv sexualitet och kvinnor med en

⁷² Wendt, Maria, "Våldtäkt som demokratiproblem: Förändring och stabilitet i politik och debatt" i *Antologi: sju perspektiv på våldtäkt*, 1. uppl., Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2010, s.135.

⁷³ Jarl, Bengt & Stolt, Eleonora, "Mellan normalitet och avvikelse: Forskning om sexualförövare och framväxten av praktisk behandling" i *Antologi: sju perspektiv på våldtäkt*, 1. uppl., Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2010, s.92-93.

⁷⁴ Ibid., s.93.

generellt passiv och tillgänglig sexualitet. Medan hovrätten inkluderade den uteblivna sexuella aktiviteten hos målsägande i samband med ett fokus på förövarens beteende i förhållande till offrets vilja och följaktligen förstärktes den sexuella integriteten och således det straffrättsliga skyddet för målsägande.

Sammanfattningsvis påvisar uppsatsen att vi bör synliggöra och dekonstruera den könsdikotomi och den heteronorm som genomsyrar rättsväsendet. Där den heterosexuella matrisen som Butler talar om samverkar med och tjänar för att upprätthålla den heteronorm som genomsyrar samhället och rättsväsendet. Heteronormen förstärker i sin tur det ojämlika förhållandet mellan män och kvinnor och osynliggör våld inom homosexuella relationer och våld där kvinnan är förövaren och mannen offret. Genom att synliggöra den heterosexuella matrisen och heteronormen och dess påverkan inom rättsväsendet kan vi också underminera den och dess påverkan på hur män och kvinnor anses vara och bete sig i en sexuell kontext. Det rättsliga skyddet för målsägande kan således förstärkas, innanför, liksom utanför den heterosexuella ramen i ett våldtäktsmål.

Referenser

Rättsfallförteckning

Umeå Tingsrätt, Dom 2013-05-14, Mål nr. B 516-13.

Hovrätten Övre Norrland, Dom 2013-09-18, Mål nr. B 485-13.

Elektroniska dokument/artiklar

Brottsförebyggande rådet, *Anmälda brott. Preliminär statistik för första halvåret 2013*, http://www.bra.se/download/18.6b82726313f7b234a58544/1373528558239/Sammanfattning_anmalda_prel_halvar_2013.pdf (senast besökt 140107)

Brottsförebyggande Rådet (2008) Rapport 2008:13: Våldtäkt mot personer 15 år och äldre - Utvecklingen under åren 1995-2006, Edita Nordstedts AB, http://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f180008010/1311605439817/2008_13_valdtakt_mot_personer_over_15_ar.pdf (senast besökt 140107).

Brottsoffermyndigheten, "Rättegången-hur blir den?", <http://www.brottsoffermyndigheten.se/Filer/B%C3%B6cker/R%C3%A4tteg%C3%A5ngen%20hur%20blir%20den.pdf> (senast besökt 140107).

Sveriges domstolar, "Brott & straff", <http://domstol.se/Brott--straff/Rattegang-i-tingsratten> samt <http://domstol.se/Brott--straff/Overklaga-domen-till-hovratten> (senast besökt 140107).

Stenlund, Krister, "Beklagar dom i våldtäktsmål", Folkbladet 130517 <http://www.folkbladet.nu/370046/beklagar-dom-i-valdtaktsmal> (senast besökt 140107).

Kampanjen Fatta, "Om Fatta" <http://fatta.nu/om> (senast besökt 140107).

Litteratur

Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes?: en konsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, 1. uppl., Bokbox, Diss. Lund : Univ., 2004, Lund, 2004.

Asp, Petter, "Våldtäkt-ett rättsligt perspektiv" i *Antologi: sju perspektiv på våldtäkt*, 1. uppl., Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2010.

Butler, Judith, *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*, Daidalos, Göteborg, 2007.

Berglund, Kerstin, *Straffrätt och kön*, Iustus, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2007, Uppsala, 2007.

Dahlberg, Anita, ”Jämställdhetslagen som paradox och dekonstruktion”, i Nordborg, Gudrun (red.), *13 kvinnoperspektiv på rätten*, Iustus, Uppsala, 1995.

Eldén Sara, ”Att fånga eller bli fångad av diskursen” i Lundqvist i Åsa, Davies, Karen & Mulinari, Diana (red.), *Att utmana vetandets gränser*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2005.

Eliasson, Mona, *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*, Natur och kultur, Stockholm, 1997.

Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria, *Genusrättsvetenskap*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009.

Henriksson, Benny & Lundahl, Pia, *Ungdom, sexualitet, könsroller: en intervjustudie*, Institutionen för socialt arbete, Univ., Göteborg, 1993.

Jarl, Bengt & Stolt, Eleonora, ”Mellan normalitet och avvikelse: Forskning om sexualförövare och framväxten av praktisk behandling”, *Antologi: sju perspektiv på våldtäkt*, 1. uppl., Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2010.

Jeffner, Stina, *Liksom våldtäkt, typ-: om ungdomars förståelse av våldtäkt*, [Ny utg.], Brevskolan, Stockholm, 1998.

Lykke, Nina, *Genusforskning: en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2009.

Pohjonen, Soile, ”Kvinnor, våld och straffrätt” i Nordborg, Gudrun (red.), *13 kvinnoperspektiv på rätten*, Iustus, Uppsala, 1995.

Peltonen, Salla, *Debatter om betydelser: kön och språk i feministisk teori*, Åbo Akademi, [Åbo], 2009.

Svensson, Eva-Maria, *Genus och rätt: en problematisering av föreställningen om rätten = [Gender and law] : [a problemizing of the concept of law]*, Iustus, Diss. Göteborg : Handelshögsk., Uppsala, 1997.

Tollin, Katharina & Törnqvist, Maria, *Feministisk teori i rörliga bilder*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2005.

Wendt, Maria, ”Våldtäkt som demokratiproblem: Förändring och stabilitet i politik och debatt” i *Antologi: sju perspektiv på våldtäkt*, 1. uppl., Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2010.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000.